

**باسيکي ڀوون و ته واو
دهر بارهه
له نويژدا وه لامدانه وهه سلّو**

الکمال والتمام

في

رد المصلي السلام

وهرگيڼر: زريان سه رچناري

بسم الله الرحمن الرحيم

إن الحمد لله نحمده ، ونستعينه ، ونستغفره ، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ، ومن سيئات أعمالنا . من يهده الله فلا مضل له ، ومن يضلل فلا هادي له ، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله. أما بعد :

فإن خير الحديث كلام الله ، وخير الهدي هدي محمد-صلى الله عليه وسلم- وشر الأمور محدثاتها ، وكل محدثة بدعة ، وكل بدعة ضلالة ، وكل ضلالة في النار.

به پراستی سوننه تی پیغه مبه رمان □ ئه وهیه، که له ناو نویژدا وهلامی سه لامی داو هته وه، به ئاماژه کردن -إشارة- نهک به وته.

به لام له بهر بیتاگایی زوری که له خه لک به و سوننه ته، ده بینیت کاتی که له نویژداین و سه لامیان لی بکریت، له بری ئه وهی که -به ئاماژه وه لام بده نه وه و ئه و سوننه ته جیبه جی بکن و ئه و پاداشته به دست بینن بو خویان، که له نویژه که بوونه وه قسه ی زور ناخوش به و که سه ده لین که سه لامی لی کردن، یان له پاشهمله غه بیه تی ده کن و ناشرینترین سیفه تی ده دهنه پال.

چونکه ئه و که سانه و هاوشیوه کانیان ئه وه نازانن که پیغه مبه ر □ له ناو نویژد ابوه و ژماره یه کی زور له هاوه له کان سه لامیان لی کردوه، ئه ویش -إقرار-ی کردوه له سه ری (واته دانپییداناوه و بریاری له سه رداوه) و به لکوو وه لامی شی داونه ته وه به لام به دم نا، به لکوو ته نها به هیما و ئاماژه بو کردن.

جا ئه و که سانه له کوئی و سوننه تی پیغه مبه ر □ له کوئی؟ بویه ئه م چند دیرم نووسی بو ئه وهی ئه و موسولمانانه ی که ئه م سوننه ته نازانن فیری ببن، وه دوی خویان خه لکی تریش فیربکن، چونکه: (مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ، فَلَهُ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا) .

واته: هه رکه س خه لک فیری کاریکی خیر بکات، ئه و به هه مان ئه ندازه ی پاداشتی ئه وان پاداشت و ه رده گریت، به بی ئه وهی له پاداشتی ئه وانیش که م بیته وه.

داواکارم له خوی گه وره ئه وهی که دهینووسم سو دبه خش بیته، وه دلسوزیم پی به خشیت له گوفتار و کردارمدا، دروود و سلاو له سه ر پیغه مبه ر محمه د وه که سوکاری به گشتی.

(به لگهی شهرعی بوونی سه لام کردن له نویژخوین له کاتی نویژدا)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - مَا قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَسْجِدَ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ "مَسْجِدَ قُبَاءَ" يُصَلِّي فِيهِ، فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ رِجَالُ الْأَنْصَارِ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ، وَدَخَلَ مَعَهُ صُحَيْبٌ، فَسَأَلْتُ صُحَيْبًا كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ إِذَا سَلَّمَ عَلَيْهِ؟ قَالَ يُشِيرُ بِيَدِهِ. (۱)

واته: پیغه مبهەر □، چووه مزگه وتی (کورانی عه مرووی کوری عه وف) واته مزگه وتی (قوباء) له وی نویژ بکات، ئیتر کومه لیک له پشتیووانان چونه ژوره وه بولای و سه لامیان لیکرد- کاتیک له ناویژدا بوو - وه (سوهه یب) یشیان له گه لدا بوو، دواپی له سوهه یب پرسی ئایا پیغه مبهەر □ که له نویژدا سه لامی لیکرا چوون وه لامی دایه وه؟ سوهه یب فهرموویه تی: به دهست ئاماژه ی کرد.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ صُحَيْبٍ، قَالَ: "مَرَرْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ عَلَيَّ إِشَارَةً" وَقَالَ وَلَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ بِإِصْبَعِهِ (۲).

واته: به لای پیغه مبهردا □ تیپه ریم له ناو نویژدا بوو، منیش سه لام لیکرد، ئه ویش به ئاماژه وه لامی دامه وه، وه ئیبن عومه فهرموویه تی: وایزانه سوهه یب وتی: به په نجه کانی دهستی ئاماژه ی کرد.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ - مَا قَالَ قُلْتُ لِبِلَالٍ كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ كَانَ يُشِيرُ بِيَدِهِ (۳).

واته: به بیلام وت، پیغه مبهری خوا □ چوون وه لامی ده دانه وه کاتیک له نویژدا بووایه و سه لامتان لی بکردایه؟ بیلال فهرموویه تی: به دهست ئاماژه ی ده کرد.

۱ أخرجه أحمد في المسند ۱۰/۲ واللفظ له والنسائي ۵/۳ وابن ماجه في سننه ۱/۱۸۳ رقم (۱۰۰۳) وابن خزيمة في صحيحه ۴۹/۲ رقم (۸۸۸) وصححه الألباني في صحيح سنن النسائي ۱/۲۵۷ رقم (۱۱۳۶) وصححه إسناده محقق صحيح ابن خزيمة، محمد مصطفى الأعظمي

۲ أخرجه أحمد في المسند ۱۰/۲ والنسائي في سننه ۵/۳ وأبو داود في سننه ۱/۲۴۳ رقم (۹۲۵) والترمذي في سننه - ومعه شرحه عارضة الأحوذی - ۱۶۲/۲ وصححه ابن العربي في عارضة الأحوذی ۲/۱۶۲ وصححه الألباني في صحيح أبي داود ۱/۱۷۴ رقم (۸۱۸).

۳ أخرجه الترمذي في سننه ۱۶۲/۲ وصححه ابن العربي في عارضة الأحوذی ۲/۱۶۲ وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي ۱/۱۱۶

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ مَّا—أَنَّهُ سَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي فَرَدَّ عَلَيْهِ^(٤).
 واته: سه لامم کرد له پیغه مبه ر □ کاتن له نویژدابوو، ئه ویش وه لامی دامه وه.

شه وکانی (کوچکردوی سالی ١٢٥٠ ک) فه رموویه تی: وَالْأَحَادِيثُ الْمَذْكُورَةُ تُدُلُّ عَلَى
 أَنَّهُ لَا بَأْسَ أَنْ يُسَلَّمَ عَزَّيْرُ الْمُصَلِّي عَلَى الْمُصَلِّي لِتَقْرِيرِهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ عَلَى ذَلِكَ^(٥). أه
 واته: ئه م فه رموودانه ی که باسکران به لگه ن له سه ر ئه وه ی ئاساییه بو
 که سیک له ناو نویژدا نییه، سلو بکات له که سیک که له ناو نویژدایه، چونکه
 پیغه مبه ر □ خو ی (اقرار) ی کردوو له سه ر ئه وکاره (واته: دانی پیداناوه و لی ی
 قه دهغه نه کردوون کاتیک له ناو نویژدا سه لامیان لی کرد بی ت). ته واو

٤ أخرجہ النسائي في سننه ٦/٣ و صحیح إسناده الألباني في صحيح سنن النسائي ١/١٥٧ رقم (١١٣٧).

٥ انظر نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار ٢/٣٧٧.

(به لگه‌ی شه‌ری بوونی وهلامدانهوهی سه‌لام له‌کاتی نویژکردندا)

عَنْ جَابِرٍ ۳- أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعَثَنِي لِحَاجَةٍ، ثُمَّ أَدْرَكْتُهُ هُوَ يَسِيرُ - قَالَ قَتِيْبَهُ - وَهُوَ يُصَلِّي، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَأَشَارَ إِلَيَّ. (٦)

واته: پیغه‌مبه‌ر □، ناردمی بو کاریک، منیش که‌میکم پی چوو، پاشان که گه‌رامه‌وه چووم بۆلای -قوته‌یبه (٧) فه‌رمووی نویژی ده‌کرد-سه‌لامم لی‌کرد، ئه‌ویش ئاماژه‌ی بو کردم.

عَنْ نَافِعٍ - رَحِمَهُ اللَّهُ - أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَرَدَّ الرَّجُلُ كَلَامًا فَرَجَعَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ فَقَالَ لَهُ إِذَا سَلِمَ عَلَى أَحَدِكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلَا يَتَكَلَّمُ وَلْيُسِرْ بِيَدِهِ. (٨)

واته: عه‌بدو‌لای کو‌ری عومه‌ر به‌لای کابرایه‌کدا تیپه‌ری نویژی ده‌کرد، وه سه‌لامی لی‌کرد، کابراش به‌وته وه‌لامی دایه‌وه، پاشان-که له نویژه‌که بووه‌وه- عه‌بدو‌لای کو‌ری عومه‌ر گه‌رایه‌وه بۆلای و پیی وت: ئه‌گه‌ر هه‌رکه‌س له ئیوه له‌ناو نویژدابوو وه سه‌لامیان لی‌کرد، با به‌دهم وه‌لام نه‌داته‌وه، ته‌نها به‌دهست ئاماژه بکات.

ثِيْبِنُ ثَهْلَقَه‌يْمِ (كوچ‌کردووی سالی ٧٥١ ك) له باسی سوننه‌ته‌کانی پیغه‌مبه‌ردا □ فه‌رموویه‌تی: وَكَانَ - يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَرُدُّ السَّلَامَ بِالْإِشَارَةِ عَلَى مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ (٩). أه

واته: وه له‌سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر □ ئه‌وه بووه، کاتی‌ک که له‌ناو نویژدا بو‌بی وه سلوو‌یان لی‌کرد‌بی‌ت، ئه‌ویش به‌ئاماژه وه‌لامی سه‌لامه‌که‌ی داوه‌ته‌وه. ته‌واو

وه نه‌وه‌وی (كوچ‌کردووی سالی ٦٧٦ ك) فه‌رموویه‌تی: يُسْتَحَبُّ رَدُّ السَّلَامِ بِالْإِشَارَةِ - يَعْنِي فِي الصَّلَاةِ - (١٠)

واته: ری پی دراوه (مستحب) -ه که به ئاماژه وه‌لامی سه‌لام بدریته‌وه له‌ناو نویژدا.

٦ أخرجه مسلم في صحيحه (٧١/٢).

٧ يه‌کیکه له گیره‌ره‌وه‌کانی ئه‌م فه‌رموده‌یه.

٨ أخرجه مالك في الموطأ (ص ١٢٢) و صحح اسناده الألباني في مشكاة المصابيح (٣١٩/١) رقم (١٠١٣).

٩ انظر زاد المعاد في هدي خير العباد ٢٦٦/١

١٠ انظر شرح النووي على مسلم ٢٧/٥

وه سه نعانى (كوچكردوى سالى ۱۱۸۲ ك) فه رموويه تى: وَالْقَوْلُ بَإِنَّهُ مَنْ سَلَّمَ عَلَى الْمُصَلِّي لَا يَسْتَحِقُّ جَوَابًا : يَعْنِي بِالْإِشَارَةِ وَلَا بِاللَّفْظِ، يَرُدُّهُ رُدُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْأَنْصَارِ ، وَعَلَى " جَابِرٍ " بِالْإِشَارَةِ ، وَلَوْ كَانُوا لَا يَسْتَحِقُّونَ لِأَخْبَرَهُمْ بِذَلِكَ ، وَمَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ (۱۱) . اه

واته: نه وهى كه ده لیت نابى وه لامى سه لامى نه وه كه سه بدریته وه كه سه لام له نویژخوین ده کات له کاتى نویژکردندا، نه به وته و نه ئاماژه، نه وه وه لامدانه وه کانی پیغه مبه ر □ به رپه رچی نه وه بوچوونه ی ده ده نه وه، چونکه پیغه مبه ر □ خو ی وه لامى پشتیوانانى داو هته وه، وه وه لامى جابریشى داو هته وه، كه واته نه گهر پیویست بوایه وه لام نه درینه وه نه وه وه لامى نه ده دانه وه و پیی راده گه یاندن كه سه لامکردن له نویژخوین درووست نییه.

وه موباره كفورى (أبو العلاء) (كوچكردوى سالى ۱۳۵۳ ك) دهر باره ی وه لامدانه وه ی سه لام به ئاماژه له نویژدا فه رموويه تى: هُوَ مَذْهَبُ الْجُمْهُورِ وَهُوَ الْحَقُّ (۱۲) .

واته: بوچونى زورینه ی زانایان -مَذْهَبُ الْجُمْهُور- نه وه یه كه ریپیدراوه، وه نه م بوچونه ش راستترینه.

وه ئیبن القاسم (كوچكردوى سالى ۱۳۹۲ ك) فه رموويه تى: قَالَ أَحْمَدُ وَغَيْرِ وَاحِدٍ: إِذَا سَلَّمَ عَلَى الْمُصَلِّي رَدًّا بِالْإِشَارَةِ (۱۳) . اه

ئیمامى نه حمه د و كه سانیکى جگه له ویش له زانایان -فه رموویانه: نه گهر سلاو کرا له نویژخوین له کاتى نویژکردندا، ده بیته به ئاماژه وه لام بداته وه، ته واو.

وه وتراوه -قیل- كه گوايه وه لامدانه وه ی سه لام له نویژدا به ئیشاره ت (نسخ) بوو هته وه، واته: حوكمه كه ی نه ماوه، نه م وته یه ش به رپه رچ دراو هته وه.

وهك (ئیبن نه لحه جهرى) (عه سقه لانی) (كوچكردوى سالى ۸۵۲ ك) فه رموويه تى: لَوْ كَانَ كَذَلِكَ لَرَدَّ بِاللَّفْظِ لَوْجُوبِ الرَّدِّ فَلَمَّا عَدَلَ عَنِ الْكَلَامِ دَلَّ عَلَى أَنَّهُ كَانَ بَعْدَ نَسْخِ الْكَلَامِ (۱۴) . اه

۱۱ انظر سبل السلام ۲۷۳/۱

۱۲ انظر نُحْمَةُ الْأَخْوَذِيِّ بِشْرَحِ جَامِعِ التِّرْمِذِيِّ ۲۶۴/۲

۱۳ انظر حاشية الروض المربع ۹۵/۲

۱۴ انظر الدراية ۱۸۳/۱-۱۸۴

واته: ئەگەر وهلامدانهوهی سهلام لاناونویژدا به ئاماژه (نەسخ ببوایه تهوه - حوکمه کهی نهمایه-) ئەوا پیویست بو به دەم هەر وهلامی سهلام بدرایه تهوه له ناو نویژدا، له بهر ئەوهی وهلامدانهوهی سهلام واجبه، جا چونکه به دەم وهلامی سهلام نادریته وه له ناو نویژدا، ئەمه به لگهی ئەوهیه که وهلامدانهوه به ئیشارهت نەسخ نه بوته وه و حوکمه کهی وهک خۆی ماوه تهوه. تهواو

دەربارهی حوکمی وهلامدانهوهی سهلام به ئاماژه له ناو نویژدا، سهنعانی (کوچکردوی سالی ۱۱۸۲ ک) فهرموویه تی: وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ وَاجِبٌ ؛ لِأَنَّ الرَّدَّ بِالْقَوْلِ وَاجِبٌ، وَقَدْ تَعَدَّرَ فِي الصَّلَاةِ، فَبَقِيَ الرَّدُّ بِأَيِّ مُكِّنٍ، وَقَدْ أَمَكَّنَ بِالْإِشَارَةِ، وَجَعَلَهُ الشَّارِعُ رَدًّا، وَسَمَّاهُ الصَّحَابَةُ رَدًّا، وَدَخَلَ تَحْتَ قَوْلِهِ تَعَالَى [أَوْ رُدُّهَا] (النساء ۸۶). أه (۱۰)

واته: وا دەر ده که ویت که واجب بیته، چونکه وهلامدانهوهی سهلام به دەم له دەر وهی نویژدا واجبه، جا چونکه لیمان قه دهغه کراوه که له ناو نویژدا قسه بکهین، ئەوا به هەر شیوهیه ک بیته ده بیته وهلامی بدهینه وه، که واته به ئاماژه پیویسته هەر وهلام بدهینه وه، وه وهلامدانهوه به ئاماژه پیغه مبه ر □ کردوویه تی به وهلامدانهوه بۆمان، وه هاوه له کانیش ناویان ناوه وهلامدانهوه، که واته ئەو فهرمایشتهی خوای گه وره دهیگریته وه که فهرموویه تی: [وَإِذَا حِجَّيْتُمْ بِنَحْيَةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا]

واته: هەر که سیکی چاک و خوشیتان لیدهکا، ئیوه چاکتر چاک و خوشی دهگه ل بکهن؛ یان وهکوو ئەو پرسقه کهی بدهنه وه. خوا به هه موو شت رادهگا.

(چۆنییه تی وه لامدانه وهی سه لام له کاتی نوژدا)

چۆنییه تی وه لامدانه وهی سه لام له ناو نوژدا به ئاماژه، ئەم سی شیوازهی ههیه:

- ۱-یان به پهنجهی شایه توومان وه لام دهریته وه.
- ۲-یان به دهستی راست وه لام دهریته وه، که له پی دهستی بۆ خواره وه بیته و سه رده ستیشی بۆ سه ره وه.
- ۳-یا خود به دانه واندنی سه ر، وه لام دهریته وه.

وه باشتر وایه که هه ر جاره وه به شیوازی که له م شیوازانه وه لام بدریته وه بۆ به سه ر مه شکر دن و شوین پی هه لگرتنه وهی پیغه مبه ر دروود و سه لامی خوای له سه ر بیته.

شه وکانی (کوچکردوی سالی ۱۲۵۰ ک) فه رموویه تی : ورد کیفیه الإشارة لرد السلام فی الصلاة حدیث ابن عمر عن صهیب قال (لا أعلمه إلا أنه قال: أشار بأصبعه^(۱۶)) وحديث بلال قال (كان يُشير بيده^(۱۷)) ولا اختلاف بينهما فيجوز أن يكون أشار مرة بأصبعه ومر بجميع يده ، ويحتمل أن يكون المراد باليد الأصبع حملا للمطلق على المقيد^(۱۸).

واته: چۆنییه تی وه لامدانه وهی سه لام له ناو نوژدا باسکراوه له وه فه رمووده یه ی ئیبن عومه ر گیراویته وه، له سه هه یبه وه که فه رموویه تی: (وابزانم فه رموویه تی به په نجه کانی دهستی ئیشاره تی کرد) وه له فه رمووده که ی که بیلال گیراویته وه فه رموویه تی: (به دهست ئاماژه ی ده کرد). ئەم دوو دهسته واژه یه ش جیاوازیه کی وایان نییه، جا ده بیته وه لامدانه وه که هه ندیک جار به په نجه ی دهست بیته وه هه ندیک جاریش به دهست بیته، وه له وانه شه له وه فه رمووده یه دا دهست هه ر به واته ی په نجه ی دهست هات بیته.

وه له وه فه رمووده یه شدا که ئەبو داود گیراویته وه: له ئیبن عومه ره وه ده فه رموویت: (أنه سأل بلالا كيف رأيت رسول الله - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ

۱۶ سبق تخریجة من حدیث ابن عمر.

۱۷ سبق تخریجة من حدیث ابن عمر.

۱۸ و یرد هذا الجمع حدیث ابن عمر الآتی.

عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّي؟ فَقَالَ يَقُولُ هَكَذَا، وَبَسَطَ كَفَّهَ، وَبَسَطَ جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ (١٩) كَفَّهَ وَجَعَلَ بَطْنَهُ أَسْفَلَ وَجَعَلَ ظَهْرَهُ إِلَى فَوْقٍ. (٢٠)

واته: ئیبن عومەر له بیلالی پرسئیوه: پیغه مبهرت □ چۆن بینی وه لامی سهلامی دهدانه وه له ناو نویژدا؟ بیلال فهرموویه تی: به مشیوه، وه دهستی دریژکرد، وه جه عفه ری کوری عۆن - که یه کیکه له گیڤه ره وه کانی ئهم فهرمووده یه - دهستی دریژکرد و له پی دهستی پووکرده خواره وه و سهرووی دهستیشی بو سه ره وه. ئهمهش ئاماژه یه به وهی که وه لامدانه وه که ی پیغه مبهر □ به دهست بووه.

وه له وه فهرمووده یه شدا که له ئیبن مه سعوده وه یه و ئیمامی به یه هقی گیڤاویتیه وه به بیژی (فَأَوْمَأَ بِرَأْسِهِ). (٢١) واته: (به سهر ئاماژه ی بوکرد). وه له گیڤانه وه یه کی تری ئیمامی به یه ه قیدا هاتووه (فَقَالَ بِرَأْسِهِ). (٢٢) واته: (سه ری دانه وانده) بو وه لامدانه وه ی سهلام له ناو نویژدا.

ئابهم شیوه سه رجه م گیڤانه وه کان لیک ده درینه وه، که پیغه مبهر □ هه ر جاره و به شیوازیکیان وه لامی سهلامی داوه ته وه له ناو نویژدا، ئیتر هه موو شیوازه کان ریپیدراون (٢٣).

سه نغانی (کوچکردوی سالی ١١٨٢ ک) فهرموویه تی: يُجِيبُ الْمُصَلِّي بِالْإِشَارَةِ إِمَّا بِرَأْسِهِ، أَوْ بِيَدِهِ، أَوْ بِأَصْبُعِهِ (٢٤). أ ه

واته: نویژخوین له ناو نویژه که یدا وه لامی سهلام دهداته وه به ئاماژه، جا یا به سهر، یا به دهست، یاخود به پهنجهی دهست.

١٩ أحد رواية الحديث.

٢٠ أخرجه أبو داود في سننه ٢٤٣/١-٢٤٤ رقم (٩٢٧) وقال الألباني في صحيح سنن أبي داود حسن صحيح ١٧٤/١ رقم (٨٢٠).

٢١ أخرجه البيهقي في سننه ٢٦٠/٢ و اسناده حسن. وقال حسين سليم أسد: إسناده جيد.

٢٢ أخرجه البيهقي في سننه ٢٦٠/٢ وهو مرسل. . عون المعبود . شرح سنن أبي داود.

٢٣ انظر نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار ٢ / ٣٧٨

٢٤ انظر سبل السلام ١ / ٢٧٣

(له ناوون ویژدا به دهم وه لامی سه لام نادریته وه)

له ئیبن مه سعوده وه - په زای خوی لئ بیت - ده فه رمویت: کُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي الصَّلَاةِ فَيُرَدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ، سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فِي الصَّلَاةِ، فَتُرَدُّ عَلَيْنَا، فَقَالَ: إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا (٢٥).

واته: جاران که سه لاممان ده کرد له پیغه مبه ر □، کاتیک له ناو نویژدا بوايه، به دهم وه لامی سه لامه که ی ده داینه وه، پاشان که لای نه جاشی گه راپینه وه له ولاتی حبه شه، سه لاممان لئ کرد که چی وه لامی نه داینه وه، ئیمه ش وتمان ئه ی پیغه مبه ری خوا □، جاران سه لاممان لئ ده کردیت که له ناو نویژدا بویت وه لامت ده داینه وه؟ (که چی ئیستا وه لاممان ناده یته وه) ئه ویش فه رموی: (به راستی له نویژدا سه رقالی هه یه).

شه وکانی (کوچکرووی سالی ۱۲۵۰ ک) فه رمویته تی: ينبغي أن يحمل الرد المنفي ههنا - يعني في حديث ابن مسعود (فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا) - على الرد بالكلام لا الرد بالإشارة، لأن ابن مسعود نفسه قد روى عن رسول الله - صلى الله عليه و سلم - أنه رد عليه بالإشارة، ولو لم ترد عنه هذه الرواية لكان الواجب هو ذلك، جمعا بين الأحاديث (٢٦). أه

واته: له وانه یه ئیبن مه سعود که ده فه رمویت: وه لامی نه داینه وه، مه به سستی وه لام نه دانه وه بییت به دهم نه ک به ئاماژه، چونکه هه ر ئیبن مه سعود خوی فه رموده ی تری بو گپراوینه ته وه که پیغه مبه ر □ به ئاماژه له ناو نویژدا وه لامی سه لامه که ی داو هته وه. ته واو.

له ئیبن مه سعوده وه - خوا لئی رازی بییت - ده فه رمویت: کُنَّا نُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ وَنَأْمُرُ بِحَاجَتِنَا، فَقَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ يُصَلِّي فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ، فَأَخَذَنِي مَا قَدَّمَ وَمَا حَدَّثَ، فَلَمَّا فَضِيَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الصَّلَاةَ قَالَ: (إِنَّ اللَّهَ يُحَدِّثُ مِنْ أَمْرِ مَا يَشَاءُ، وَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَدَثَ أَنْ لَا تَكَلَّمُوا فِي الصَّلَاةِ). فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ (٢٧).

واته: جاران له ناو نویژدا سه لاممان لئ ده کرا، وه ئه گه ر پیوستییه کیش هه بوايه له ناو نویژه که دا پیمان ده وترا، که گه پامه وه بو لای پیغه مبه ر □ ئه و له ناو

٢٥ أخرجه مسلم في صحيحه ٧١/٢

٢٦ انظر نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار ٣٧٧/٢

٢٧ أخرجه أبو داود في سننه ٢٤٣/١ رقم (٩٢٤) و قال الألباني في صحيح سنن أبي داود حسن صحيح ١٧٤/١ رقم

نویژدا بوو، منیش سه لامم لی کرد، که چی وه لامی نه دامه وه، منیش وتم ئه بی چی هاتییت و چی رووی دابییت؟!

پاشان که پیغه مبه ر □ له نویژه که ی بووه وه فه رمووی: (خوای گه وره هه رچی بویت له دینه که یدا دایده هینیت، بویه خوای گه وره ئه وه ی داهیناوه له دینه که یدا، کاتیک له ناو نویژدا بوون هیچ قسه یه ک مه که ن.) ئینجا وه لامی سه لامه که ی دامه وه.

موباره کفوری (أبو الحسن) (کوچکردووی سالی ۱۴۱۴ ک) ده فه رموویت: فی الحدیث دلیل علی أنه لا يجوز لمن سلم عليه في الصلاة أن يرد السلام فيها نطقاً و قولاً. و علی أنه يستحب له أن يرد باللفظ بعد الفراغ من الصلاة. و لا دليل فيه على منع الرد في الصلاة بالإشارة، بل مرسل ابن سيرين عند ابن أبي شيبة يدل صريحاً على أنه صلى الله عليه و سلم رد السلام على ابن مسعود في هذه القصة بالإشارة^(۲۸). أه واته: له م فه رمووده یه دا به لگه ی ئه وه هه یه که هه رکه سیک له ناو نویژدا سه لامی لیکرا، ئه وا نابییت به دم وه لام بداته وه، وه به لگه ی ئه وه شی تیدایه که (موسته حه ب) ه دوا ی ته واو کردنی نویژه که، به ده میش وه لامی سه لامه که بداته وه. وه ئه م فه رمووده یه نابیته به لگه بو وه لام نه دانه وه ی سه لام به ئامازه، به لکوو فه رمووده یه کی (مورسه ل) ی (ئیین سیرین) هه یه که (ئیین ئه بی شه یبه "کوچکردووی سالی ۲۳۵ ک") گیراویتیه وه، به روونی به لگه یه له سه ر ئه وه ی که له م روداوه دا پیغه مبه ر □ به ئامازه وه لامی ئیین مه سعودی داوه ته وه. ته واو. واته ته نها به وته وه لامی نه داوه ته وه.

وه (ئبو هورهیره □) له پیغه مبه ره وه □ گیراویتیه وه که فه رموویه تی: (لا غَرَارَ فِي صَلَاةٍ وَلَا تَسْلِيمٍ)^(۲۹).

واته: که موکووری له نویژ و له سه لامدا نییه.

ئیمامی (ئه حمه د) ی کوپی (حه نبه ل) (کوچکردووی سالی ۲۴۱ ک) دهر باره ی شه رحی ئه م فه رمووده یه فه رموویه تی: فِيمَا أَرَى أَنَّهُ أَرَادَ أَنْ لَا تُسَلَّمَ وَ يُسَلَّمَ عَلَيْكَ، وَتَغْرِيرُ الرَّجُلِ بِصَلَاتِهِ أَنْ يُسَلَّمَ وَهُوَ فِيهَا شَاكٌ.

۲۸ انظر مرعاة المفاتيح ۳/۳۵۹

۲۹ أخرجه أحمد في المسند ۲/۴۶۱ و أبو داود في سننه ۱/۲۴۴ رقم (۹۲۸) و الحاكم في المستدرک و صححه و وافقه

الذهبي ۱/۲۶۴ و صححه الألباني في السلسلة الصحيحة ۱/۵۶۷-۵۶۸ رقم (۳۱۸)

-وای ده بییم -واته نه سه لام له کهس ده کریت له ناو نویژدا وه نه وه لامی سه لام دهریته وه، وه نه نویژ به که موکوورتی ده کریت، به شیوهیه که کاتی که تهواو بوو سه لامی دایه وه گومانی له نویژده که ی هه بییت.

ثیبن نه سیر فه رموویه تی: الغرّارُ : التَّقْصَانُ . وَغَرَّارُ النَّوْمِ : قَلَّتْهُ . وَيُرِيدُ بِغَرَّارِ الصَّلَاةِ نُقْصَانَ هَيَاتِهَا وَأَرْكَانِهَا . وَغَرَّارُ التَّسْلِيمِ : أَنْ يَقُولَ الْمَجِيبُ : وَعَلَيْكَ وَلَا يَقُولُ : السَّلَامُ . وَقِيلَ : أَرَادَ بِالغَرَّارِ النَّوْمَ : أَي لَيْسَ فِي الصَّلَاةِ نَوْمٌ . [والتسليم] يُرْوَى بِالنَّصْبِ وَالْجَرِّ فَمَنْ جَرَّهُ كَانَ مَعْطُوفًا عَلَى الصَّلَاةِ كَمَا تَقْدُمُ وَمَنْ نَصَبَ كَانَ مَعْطُوفًا عَلَى الْغَرَّارِ وَيَكُونُ الْمَعْنَى : لَا نُقْصَ وَلَا تَسْلِيمٌ فِي صَلَاةٍ لِأَنَّ الْكَلَامَ فِي الصَّلَاةِ بَعِيرٌ كَلَامُهَا لَا يَجُوزُ (٣٠) . أ هـ

واته: (الغرّارُ) که موکوورپیه (غرّار) له نووستندا واته کهم خهوی، وه (غرّار) له نویژدا واته که موکوورپی له هه یئته و ئه رکانه کانیدا. وه (غرّار) که موکوورپی له سه لامدا واته: کاتی که وه لامی سه لام بدریته وه ته نها بوتریت: (وعلیک) نه وتریت: (وعلیکم السلام). وه و تراویشه (غرّار) به واتای نووستن هاتوو وه واته له ناو نویژدا نووستن نییه.

وه له وه فه رمووده یه دا وشه ی (التسليم) به دوو جوړ ده خوینریته وه، به (نه صوب) واته (فه تحه دار) وه به (جهر) واته (که سره دار) که واته ئه گهر که سره دار بییت ئه وا دهریته پال (الصلاة) وه که له پیشه وه باسکرا.

به لام ئه گهر به (فه تحه دار) بخوینریته وه ئه وا دهریته پال (الغرّار) ئه وا مانا که ی به م شیوهیه ی لئ دیت: (له ناو نویژدا نه که موکوورپی هه یه وه نه سه لامکردن هه یه) چونکه هیه قسه یه که له ناو نویژدا دروستنییه جگه له زیکره تاییه تییه کانی خوئی.

شه وکانی (کوچکردوی سالی ۱۲۵۰ ک) فه رموویه تی: إنه لا يدل على المطلوب من عدم جواز رد السلام بالإشارة ، لأنه ظاهر في التسليم على المصلي لا في الرد منه. ولو سلم شموله للإشارة لكان غايته المنع من التسليم على المصلي باللفظ والإشارة، وليس فيه تعرض للرد، ولو سلم شموله للرد لكان الواجب حمل ذلك على الرد باللفظ جمعا بين الأحاديث (٣١).

واته: ئه م فه رمووده یه ناکریت به به لگه له سه ر ئه وه ی که دروست نه بییت وه لامی سه لام بدریته وه به ئامازه له ناو نویژدا، چونکه دیاره باسی سه لامکردن دهکات له نویژخوین. جا ئه گهر و اتا که ی سه لامکردن به ئامازه بگریته وه ئه وا ئه وه دهگه یه نییت که سه لامکردن له نویژخوین ری پیدراونییه، نه به دهم وه نه به ئامازه،

۳۰ انظر النهاية في غريب الحديث ۳/۳۵۶-۳۵۷

۳۱ انظر نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار ۲/۳۷۸

به لام نه گهر مه به سستی له نه بوونی وه لامدانه وه ی سه لام بییت نهوا ته نها وه لامدانه وه ی سه لام له ناو نویژدا به دم قه دهغه دهکات، نه مه ش کو کردنه وه ی واتای سه رجه م نهو فه رموو دانه یه که له م باره یه وه هاتوون.

وه نه لبانی (کوچکردووی سالی ۱۴۲۰ ک) فه رموو یه تی: ومن الواضح أن تفسیر الإمام أحمد المتقدم، إما هو على رواية النصب، فإذا صحت هذه الرواية فلا ينبغي تفسیر (غَرَارَ التَّسْلِيمِ) بحيث يشمل تسليم غير المصلي على المصلي كما هو ظاهر كلام الإمام أحمد، وإنما يقتصر فيه على تسليم المصلي على من سلم عليه، فإنهم قد كانوا في أول الأمر يردون السلام في الصلاة ثم نهاهم رسول الله -صلى الله عليه وسلم- وعليه يكون هذا الحديث من الأدلة على ذلك. وأما حمله على تسليم غير المصلي على المصلي فليس بصواب، لثبوت تسليم الصحابة على النبي -صلى الله عليه وسلم- في غير ما حديث واحد، دون إنكار منه عليهم، بل أيدهم على ذلك، بأن رد السلام عليهم بالإشارة.

ثم ذكر حديث ابن عمر -رضي الله عنهما- في رد النبي -صلى الله عليه وسلم- إشارة في الصلاة ثم قال وقد احتج به الإمام أحمد نفسه، وذهب إلى العمل به، فقال إسحاق ابن منصور المروزي في المسائل ص ۲۲ قلت تسلم على القوم وهم في الصلاة؟ قال نعم فذكر قصة بلال حين سأله ابن عمر كيف كان يرد؟ قال كان يشير قال المروزي قال إسحاق كما قال. أه (۳۲)

واته: نه وه ش روونه دهر باره ی لیكدانه وه که ی پیشه وه ی ئیما می نه حمه د، یان ده بی (التسليم) به (فه تحه دار) یی بخویند ریته وه، که واته نه گهر نه م گیرانه وه یه سه حیح بییت نابیت به (غَرَارَ التَّسْلِيمِ) لیكد ریته وه، چونکه مانای نه وه ده گه یه نییت که نابیت که سیك که له ناو نویژدا نییه، سه لام بکات له وکه سه ی که له ناو نویژدایه، وه کوو له قسه که ی ئیما می نه حمه د وا دهر ده که ویت.

به لکوو ده بییت وا لیكد ریته وه که نابیت له ناو نویژدا وه لامی سه لام بدریته وه به دم، چونکه له سه ره تای ئیسلامدا وه لامی سه لامیان به دم ده دایه وه له ناو نویژدا نه گهر سه لامیان لی بکرایه، پاشان پیغه مبه ر □ لیی قه دهغه کردن وه لام بده نه وه، که واته نه م فه رموو ده یه ش ده بیته به لگه له سه ر نه وه ی نابیت به دم وه لامی سه لام بدریته وه.

به لام نه گهر وا لیكد ریته وه که نابیت سه لام له نویژ خوین بکریت له ناو نویژدا، نه وه راست نییه. چونکه له پیغه مبه ره وه □ بو مان گیردر او ته وه به سه حیحی له چه ندین فه رموو ده دا، کاتیك سه حابه کان سه لامیان لی کردووه له ناو

نویژدا، ئه‌ویش ریگری لی نه‌کردوون، به‌لکوو پشتگیری لی‌کردون له‌و کاره‌دا، به‌وه‌ی که به‌ ئاماژه وه‌لامی داونه‌ته‌وه.

دواتر باسی ئه‌وفه‌رمووده‌یه ده‌کات ئیبن عومه‌ر گی‌راویه‌ته‌وه، که پیغه‌مبه‌ر □، وه‌لامی سه‌لامی داوه‌ته‌وه له‌ناو نویژدا به‌ ئاماژه.

پاشان (ئه‌لبانی) ده‌لیت: ئیمامی ئه‌حمه‌د خو‌شی ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ی کردووه به‌ به‌لگه، وه‌ بو‌چونیشی وا بووه که کاری پیده‌کریت.

چونکه (ئیسحاقی کوپی مه‌نسوری مه‌روه‌زی) له‌ کتیبی (مه‌سائیل) دا لاپه‌ره‌ی ۲۲ ده‌فه‌رموویت: له‌ ئیمامی (ئه‌حمه‌د) م پرس‌ی: ئایا ریگه‌پی‌دراوه سه‌لام بکریت له‌ خه‌لک که له‌ناو نویژدا بن؟

ئه‌ویش فه‌رموویه‌تی: به‌لئ ده‌بیت، پاشان به‌سه‌ره‌اته‌که‌ی بیلالی باس‌کردووه که ئیبن عومه‌ر لی‌ی پرس‌ی پیغه‌مبه‌ر □ چو‌ن وه‌لامی سه‌لامی ده‌دایه‌وه له‌ناو نویژدا؟ بیلالیش فه‌رموویه‌تی به‌ ئیشاره‌ت، مه‌روه‌زی فه‌رموویه‌تی ئیسحاقیش هه‌مان شتی فه‌رمووه.

ئاگادارییه کی

فه رموودهی (مَنْ أَسَارَ فِي الصَّلَاةِ إِشَارَةً تُفْهَمُ أَوْ تُفْقَهُ، فَقَدْ قَطَعَ الصَّلَاةَ). (۳۳)
 واته: هه رکهس له ناو نویژدا ئاماژه بکات بۆ تیگه یانندن و حالیکردنی به رانبه رکهی،
 ئەوا نویژده کهی به تاله. فه رموودهیه کی لاوازه (ضعیف)ه.
 شه وکانی (کوچکردووی سالی ۱۲۵۰ ک) فه رموویه تی: وعلی فرض صحته ینبغی أن تحمل
 الإشارة المذكورة في الحديث على الإشارة لغير رد السلام، والحاجة، جمعا بين الأدلة (۳۴). أ ه
 واته: گریمان ئەم فه رموودهیه (سهیح)یش بیّت، مه به ست له و ئاماژهیه
 وه لامدانه وهی سه لام و حاله تی پیویستی ناگریته وه، به م شیوهیه ش به لگه کان
 کۆده کرینه وه و لیکده درینه وه.

له کۆتایدا سوپاس بۆ خوای گه وره و دروود و سلاو له سه ر پیغه مبه ر محمه د.
 ئەم نووسراوه ش (الکمال والتمام في رد المصلي السلام) (أبو محمد إسماعيل بن مرشود بن إبراهيم الرميح)
 نووسیویه تی، خوای گه وره له خووی و دایک و باوک و هه رکهس مافی وا
 به سه ریه وه و له موسولمانی پیاو و ژن خووش بیّت، وه دروود و سلاو له سه ر
 محمه د و که سوکاری تا رۆژی دواپی.

۳۳ قال الحافظ قال أحمد لا يثبت. انظر الدراية ۱/۱۸۳

و قال ابن القيم حديث باطل. انظر زاد المعاد ۱/۲۶۷

وَأَعْلَهُ ابْنُ الْجُوزِيِّ فِي "التَّحْقِيقِ" بِابْنِ إِسْحَاقَ، وَأَبُو عَطْفَانَ مَجْهُولٌ.

و قال الصنعاني هو حديث باطل. انظر سبل السلام ۱/۲۷۴

و ضعفه المباركفوري في تحفه الأحوذی ۲/۳۶۴

و المباركفوري في مرعاة المفاتيح ۳/۳۶

۳۴ انظر نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار ۲/۳۷۸